

ВКЛАД І. ОГІЄНКА В УТВЕРДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Творча спадщина І. Огієнка розглядається в контексті сучасної концепції громадянського виховання в Україні. Аналізуються духовні цінності, які зумовлюють сутнісні характеристики особистості громадянина української держави.

З початком процесу демократизації освіти та реформування школи в зоні особливої уваги педагогічної науки і практики опиняється проблема впровадження сучасної концепції громадянського виховання особистості в умовах розбудови української державності. Метою цієї концепції є виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи; сповідує демократичні цінності і права людини; гордиться своєю національною приналежністю та демонструє толерантність і повагу до інших людей та культур; бере участь у громадсько-політичних процесах у відповідності до власних переконань і цінностей; знає свої права і дотримується закону; розуміє процеси, що відбуваються в суспільстві й мислить критично і незалежно; вміє долати стереотипи й знаходити компроміс [9].

Проблема формування системи цінностей, які відкривали б простір для розвитку особистості творчої, активної, здатної до свідомого й відповідального вибору життєвої позиції, завжди знаходилася на передньому краї вітчизняної демократичної думки. Сучасна українська педагогіка спирається на багату спадщину й кращі традиції виховання громадянина. Зразком сподвижника на ниві утвердження демократичних громадянських цінностей та відродження національної свідомості був і залишається Іван Огієнко. В його особі ми маємо водночас людину енциклопедичних знань, ученого, педагога, державного, громадського, культурного й церковного діяча, який усі свої визначні сили і таланти поклав на службу своєму народові.

В контексті цінностей громадянського виховання з ім'ям І. Огієнка пов'язане превалювання у формуванні громадянина насамперед таких якостей, як любов до свого народу, народної творчості, рідної мови, знання власної історії та культури, усвідомлення себе як вільної особистості, дотримання чесного життя й християнської моралі, чистота розуму, душі та серця, розважливе й критичне ставлення до оточуючого світу, повага до книжки і вміння з нею працювати самостійно, використання дослідницьких методів пізнання істини.

Багато праці й уваги Іван Огієнко присвятив відстоюванню української державності як "найсвятішої ідеї українського народу"[3:5], яка червоною ниткою проходить через усю українську історію як її головна ціль і головна мета існування. Ця ідея, на думку І.Огієнка, має скласти основу національної ментальності і передаватися із покоління в покоління живою і активною.

Існуюча в нашій державі система освіти поки ще слабо сприяє зміцненню національного самоусвідомлення людини, почуття причетності до державотворчого процесу, громадянських знань, а також умінь і навичок участі у соціально-політичному житті суспільства. У змісті шкільної освіти відчутно бракує знань, які б готували молодого громадянина до життя в умовах демократичної держави, а саме:

- про обов'язки, права і свободи людини і громадянина демократичного суспільства;
- про сучасні політичні інститути, механізми їх функціонування і можливі шляхи взаємодії громадянина з державними органами;
- про основні принципи та цінності демократії, форми волевиявлення народу;
- про взаємозв'язок економічної та політичної систем держави і проблеми соціальної захищеності людини у громадянському суспільстві;
- про причини конфліктів і шляхи їх розв'язання;
- про питання міжнаціонального, міжконфесійного та міжкультурного спілкування і толерантності тощо.

Вибираючи форми та методи роботи, сучасному вчителю доводиться концентрувати більше уваги на створенні навчальних ситуацій, у яких учні мали б можливість апробувати різноманітні форми і способи функціонування громадянина у політико-правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави. Виховний потенціал таких ситуацій полягає у набутті молодими громадянами досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та двосторонньої комунікативної взаємодії.

Іншою важливою складовою частиною змісту громадянської освіти є культурологічні знання, які наближають людину до культурних надбань своєї нації і водночас відкривають їй скарбниці культур інших народів. Сучасна концепція громадянського виховання в Україні передбачає оновлення змісту шкільної освіти на засадах широкого використання кращих досягнень національної та світової культури. Принцип культуровідповідності, декларований як один з основних принципів громадянської освіти, означає врахування у її змісті етнонаціонального, регіонального, культурного і звичаєвого контексту, зв'язок шкільного колективу з місцевою громадою, участь у спільних із нею соціальних, культурних, природоохоронних акціях [9].

Іван Огієнко справедливо вважав, що питання про національну культуру, історію, мову постають особливо гостро у контексті виховання громадянина своєї держави, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи та демократії. "Чи ми ж справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настигливо домагаємося ось уже більше двох віків?" – запитує він [8:3] і присвячує пошукам відповіді значну частку свого життя і не один десяток друкованих праць, виступів, поетичних та драматичних творів.

Найвизначніший з них – курс історії вітчизняної культури під назвою "Українська культура" (Київ, 1918), прочитаний професором І.Огієнком в Українському Народному Університеті, – з енциклопедичною

об'єктивністю та історичним оптимізмом доводить національну самобутність українського народу та необхідність обстоювання державності України. Ознайомлення шкільної та студентської молоді з цим твором безперечно сприятиме усвідомленню нею оригінальності культурних проявів та яскравій талановитості українського народу, утвердженню почуття власної гідності та національної гордості, формуванню активної громадянської позиції та відповідальності за збереження національних здобутків.

Однією з наскрізних ідей цього твору є показ і обстоювання глибоких демократичних засад, які мали місце в історії української культури, а саме таких, як поширеність друкарства і доступність книжки усім верствам українського народу; велика демократичність літератури; широка мережа народних шкіл; охоплення шкільними підручниками усіх головних наукових курсів; відсутність станових обмежень на навчання в Київській Академії; закріплення за старих часів повного самоврядування за містами; вільність і незалежність української церкви; порівняна демократичність життєвого укладу тощо.

Особливу роль в утвердженні національної свідомості та громадянськості українського народу І.Огієнко відводив відродженню української мови: "Мова – це наша ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – ...це форма національного організування... душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб" [8:239]. Він називав українську мову "прапором нашої національності" [5:6].

До цієї істини І.Огієнко повертався ще не раз, як, наприклад, наприкінці 50-х років, коли він підкреслював, що саме "вироблена, уставлена літературна мова перетворює етнографічний народ на націю" [6]. У цілому в бібліографічному списку творів митрополита Іларіона за період 1907-1970 років, укладеному Зиновієм Тімеником [4: 121-198], нараховується понад 130 робіт на теми української мови та мовознавства, які свідчать про активну участь цієї видатної людини у процесі становлення рідної мови: нариси з правопису окремих слів та букв; статті з приводу наголосу, вживання відмінків, іншомовної лексики, категорії роду та окремих частин мови (наприклад, вигуків дієслів); таблиці для вивчення синтаксису (складні) для школи й самонавчання; підручники для вивчення граматики й української літературної мови; замітки з методики української мови; багато різноманітних словників та коментарів до них; праці з історії мови та українського правопису; дослідження мовних особливостей творів Т.Г. Шевченка, І. Котляревського, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського; пасхальні послання "Бережімо свою рідну мову"; десять рідномовних заповідей для українського емігранта "Шануймо свою рідну мову!"; вірші та прозові мініатюри про українську мову тощо.

Важливим у плані розуміння значення національної мови для громадянського виховання особистості є висловлена І.Огієнком теза про те, що мова є значним соціально-психологічним чинником цього виховання, оскільки вона мотивує соціальну поведінку особистості, є "найпершою сторожею психічного я" людини, бо "німого...попхаєш, куди забажаєш" [6:240].

Саме тому, перебуваючи на посаді міністра народної освіти УНР, у січні 1919 року І.Огієнко підписав закон про мову, згідно з яким мовою викладання в усіх школах повинна була стати державна, тобто українська мова.

Окрім цього закону, у період виконання обов'язків Головноуповноваженого уряду УНР (м.Кам'янець-Подільський, листопад 1919р. – липень 1920 р.) міністр І.Огієнко чітко означив свою зрілу громадянську позицію гідними справами на культурно-освітній ниві. При Кам'янець-Подільському державному Університеті він заклав ряд комісій і видав потрібні на їх роботу кошти: для складання Історичного словника української мови, для вироблення правничої термінології, для перекладу Св. Письма на українську мову. Він також звернув свою пильну увагу на українське шкільництво на всьому Поділлі і зберіг його від розвалу [7].

У творчій спадщині І.Огієнка можна знайти багато свідчень його уваги до ролі школи у житті суспільства. Школі І.Огієнко відводив значне місце у вихованні підрастаючого покоління в національному дусі. Так, розглядаючи період зростання українського національного руху в 50-х–60-х рр. XIX сторіччя, він підкреслював, що недільні школи, які почали масово з'являтися в той час, викликали в Україні велике духовне піднесення, а разом з тим і піднесення національне, бо провадили навчання по школах українською мовою і сприяли появі україномовних навчальних та релігійних підручників [2:28].

Доказом національного пробудження та поживлення діяльності українського шкільництва стала поява наприкінці XIX ст. освітянських товариств, гуртків, часописів (наприклад, заснованого у 1868 р. у Львові товариства "Просвіта"). Через них демократично орієнтована громадськість дбала про піднесення рівня освіти, культури й національної гідності народних мас, висувала на чільне місце у діяльності школи цінності національного виховання і національного самовизначення. Наприклад, створене у 1881 р. освітньо-виховне "Руське Педагогічне Товариство" ставило за першочергову мету вирішення проблеми навчання українського населення рідною мовою та видання дитячої літератури, шкільних підручників, читанок, щорічних календарів, які б виховували український народний дух, розвивали на народній основі рідну мову, заохочували до творчої участі у національному розвої українське письменство.

Великою заслугою Огієнка-педагога як спадкоємця цих визначних просвітницьких традицій є застосований ним комплексний діяльнісний підхід до проблеми громадянського виховання. Іван Огієнко не тільки наголошує на важливості отримання знань, необхідних для формування справжнього громадянина, а й орієнтує людину на практичну діяльність, пов'язану з реалізацією гуманістичних світоглядних цінностей, демократичну поведінку.

Важливим елементом нової парадигми цінностей громадянського виховання, на якому у свій час акцентував увагу І.Огієнко, є оволодіння активними методами пізнавальної діяльності, стимулювання творчості, ініціативи, самостійного критичного мислення людини. Оволодіння науковою дослідницькою методологією, зокрема такими методами, як історичний, порівняльний, психологічний, філософський, покликане, на думку І.Огієнка [5], дати досліднику об'єктивну картину оточуючого світу і забезпечити критичну його оцінку. Говорячи про те, які

книжки треба читати і як, він неодноразово підкреслював, що це повинні бути праці, які заставляють вглиблюватися, читати вдумливо і критично.

Ці та інші поради й настанови нашого видатного земляка, в актуальності яких ми переконаємося сьогодні ще раз, свідчать про те, що проблема виховання громадянина у дусі демократичних цінностей не може бути вирішена в умовах відсутності демократичних засад у країні в цілому і без застосування демократичних методів у навчально-виховному процесі зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки освіти в Україні: Матеріали доповідей і повідомлень на Всеукраїнській науково-практичній конференції, 4-5 березня 1997р. – Житомир: Журфонд, 1997. – 104с.
2. Митрополит Іларіон. Біблійні студії: Богословсько-історичні нариси з духовної культури України. – Вінніпег: Видавництво "Наша культура", 1963. – Т.1. – 287с.
3. Митрополит Іларіон. Наш бій за державність: Історична епопея. – Вінніпег, 1962. – Ч.1. – 224с.
4. Огієнківські читання: Матеріали наукових круглих столів 1991-1996 років. Вип.1. – К., 1997. – 199 с.
5. Огієнко І.І. Методологія наукової праці: нотатки лекції / за ред. С.Ярмуся. – Вінніпег: Видання студентів Богословського факультету Колегії Св.Андрея, 1972. – 16с.
6. Огієнко І.І. Наша літературна мова: Мовні нариси. – Вінніпег, 1958. – 424 с.
7. Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. – Вид. 2-ге, доповнене. – Вінніпег: Видання Товариства "Волинь", 1968. – 94с.
8. Огієнко Іван. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. – К., 1918. – 272с.
9. Освіта для демократії в Україні. Інформаційний бюлетень. – К.2000. – Випуск 2. – 8с.

Матеріал надійшов до редакції 28.11.2001 р.

Мисечко О.Є. Вклад И.Огиенко в утверждение ценностей гражданского воспитания.

Творческое наследие И.Огиенко рассматривается в контексте современной концепции гражданского воспитания в Украине. Анализируются духовные ценности, которые обуславливают существенные характеристики личности гражданина украинского государства.

Myssechko O.Ye. Contribution of I.Ogiyenko to strengthening of the values of civic education.

Ivan Ogiyenko's creative heritage is considered in the context of contemporary concept of civic education in Ukraine. The authoe analyses spiritual values which form the basis of essential personal characteristics of a citizen of the Ukrainian state.